

Sosyal Bilimlerde Yöntem Tartışmaları Bağlamında Kuhn Ve Rothacker

Recep YILDIZ*

İsmail HİRA**

Özet

18.yüzyıldan itibaren peşpeşe ortaya konan yenilik ve değişimler insanı, zihniyetini, eğitim ve kültür değerlerini etkilemiştir. Bu sonuçların doğuşuna sebep olan bilim, insanların merakını celbetmiş, hayranlıkla izlenmiştir. Ancak bazı çevreler daha önceden başlamış olan bilimin neliğini ve metodolojisini tartışmaya devam etmişler, sonuçlarından çok bizatihi bilimin kendisini sorgulamışlardır. Doğa bilimlerinde bilimin neliği ve metodolojisi üzerine ileri sürülenler yanında; sosyal bilimlerin bilim olup olmadığı ve nasıl bir yönteminin olması gerektiği yönündeki sorgulamalar da devam etmiştir. Bilimlerin nasıl tasnif edileceği ve yöntemlerin bu tasnifte nasıl rol oynayacağı -özellikle sosyal bilimciler açısından- hep tartışıla gelmiştir.

Bu bağlamda araştırma, Kuhn'un paradigma ve Rothacker'in tarihselcilik anlayışı içinde dogmatik tezlerinin ne kadar benzer olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yöntem, Paradigma, Dogmatik, Kuhn, Rothacker

Abstract

The novelties and chances that took place since the 18th century have been affecting mankind and its peculiarities such as the way of thinking, education and

* Yrd. Doç. Dr., Yalova Üniv. İİBF, Sosyal Hizmet Bölümü, Öğretim Üyesi.

recepildiz@hotmail.com

* Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi.

hira@sakarya.edu.tr

cultural values. As being the cause of all these changes in humanity; science, attracted the curiosity and adoration of people. However, some circles have continuously discussed the methodology and nature of science. These circles continued to discuss the science itself, rather than evaluating its conclusions in various fields of study. In addition to discussions on what the science can tell us regarding natural sciences and what kind of methodology it can hold, they asked whether social sciences should be considered as actually “scientific”. Arguments over the methodology of social sciences have continued. It has always been discussed among scholars, particularly social scientists, that how should science be classified and what roles can the methodological approaches hold in this classification.

In this context, this research reveals how similar the dogmatic theses when Kuhn's paradigm and Rothacker's history approaches taken into account.

Keyword: Method, paradigm Paradigma, Dogmatic, Kuhn, Rothacke

1. GİRİŞ

Onsekizinci yüzyıl, bilim ile felsefenin ayrılmasını öngören düşüncelerin yaygınlaşmaya başladığı yüzyıldır. Sosyal olgunun, fiziksel evreni yönettiği varsayılan doğal yasalara benzer toplumsal yasalara bağlı olduğu düşüncesi doğmuştur. Ama felsefi yaklaşım önemini korumaya devam etmiş ve bağımsız bir sosyal bilim anlayışı genel kabul görmemiştir.

Onsekizinci yüzyılda sosyal bilimlerin farklı disiplinlere ayrışması beklenemezdi de. Çünkü yüzyılın sosyal düşünürleri, toplumun incelenmesiyle ilgilenen sosyal bilimciler değil, büyük ölçüde insanlığın yararı için toplumu daha iyiye götürmek isteyen ahlak bilimcileri veya yönetimin kökenleri ve iktidarın kullanımına ilgi duyan siyaset bilimcileridir. (Bierstedt, 1997: 18) Ancak Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali sonrasında derebeyliğin, feodalitenin, imparatorlukların yerini modern devletler, ulus devletler almaya başlamıştır. Bu köklü dönüşüm, felsefe ile bilim arasındaki fark veya ilişkinin tartışılmasını hızlandırmıştır. Zira doğa ile ilgili bilgiler, fizik yasalarının bulunması çabaları ile şekillenmektedir. Genel geçer, evrensel yasaların ortaya konuşunda deney, genelleme... baştaçı edilmiştir.

Entelektüel tarih açısından ondokuzuncu yüzyıla damgasını vuran, bilginin disiplinlere ayrışması sürecinin başlamasıdır. Özellikle Comte, sosyal bilimin amacını tanımlayarak ve üç hal yasanını ileri sürerek sosyal bilimlere pozitif karaktere büründürmüştür. Amaç, matematik, astronomi, fizik, kimya ve biyolojide egemen olan düşünce biçiminin, toplumun pozitif bir biliminin oluşumuna yol açması

gerektiğini kanıtlamaktır. Bu bilimler, bilimler tasnifinde en tekamül etmiş bilim olarak en üste ve en sona koyduğu sosyolojiden önceki ve sosyolojiye katkılar sağlamış bilimlerdir. Dahası altı basamaktan oluşan bu bilimlerin hepsi pozitif bilimler olarak belirtilmiş, bilgi adına diğer uğraşlar ise pozitif olmamakla, spekülatif, negatif, metafiziksel olmakla suçlanmıştır (Aron, 1994: 62;). Zira pozitivizm, bilim olmanın kriteridir, zihinlerin berraklaşmasının bir yoludur. Artık temelde olgu vardır, temele olguyu almayan diğerleri ise negatif felsefelerdir. Bundan böyle entelektüel dünyaya egemen olan, epistemolojik bir mücadeledir.

Aslında, klasik dediğimiz bilim görüşünün dayanaklarından biri olan; doğa ile insan, madde ile akıl, fiziksel dünya ile sosyal/manevi dünya arasındaki köklü ayrımlar bulunduğunu varsayan Kartezyen düalizmi, bilmenin farklı yolları arasındaki ayrımı içermektedir. Ama başlangıçta doğa yasalarını saptamanın meşruluğunu ve önceliğini kabul ettirmek isteyenler, bilim ile felsefe arasında ayrım yapmamaktaydılar.

Ancak ampirik çalışmaların bilimin merkezine yerleştirilmesi, doğa bilimcileri tarafından felsefenin deneye tabi tutulmayan a priori önermeler geliştirmekle suçlanması ve teolojinin yerini alan bir dal olarak felsefenin mahkum edilmesi süreci başlayınca (Gülbenkian Komisyonu, 1996:12-14) bilim, doğa bilimi olarak anlaşılır olmuştur. Ta ki, Fransız Devriminin altüst ettiği sosyal, kültürel ve gündelik hayatın rasyonel örgütlenişine acil ihtiyaç duyuluncaya kadar.

Madem ki pozitivist karakterdeki deneye dayalı doğa bilimi başarılı idi, aynı yöntem topluma, düzeni sağlayıp toplumsal yapıyı ve değişimi örgütlemeye de uyarlanabilirdi. Böylece sosyal bilim ve insan bilimi adı çerçevesinde yeni bir bilimin temeli atılıyordu. Dahası bu yeni bilim aynen doğa bilimlerinde olduğu gibi, bir yöntem olarak pozitivizm ile oluşturuluyordu. Artık doğa yasaları gibi, toplumun evrensel yasaları bulunacak ve ona göre toplumlar düzene kavuşturulacak, kurulmuş düzenin ilerlemesi sağlanacaktı.

İşte bu çabalardan etkiyle hem bilimler arasında ayrımın temelleri hem de sosyal bilim içinde değişik epistemolojik tavırlardan oluşan farklı disiplinler ortaya çıkmıştır. Bölünmeler, ayrışmalar konularına, ele alınan alanlara göre oluşmuştur. Bu yelpazeyi şu şekilde tablolaştırabiliriz.

Doğa Bilimleri	Sosyal Bilimler <i>İnsan ve Doğa Bilimleri Arasında Yer Alırlar</i>	İnsan Bilimleri (ya da Sanat veya Edebiyat Bilimleri)
Matematik : ampirik olmayan bir faaliyet	Sosyal gerçeklikleri inceleyen olarak tanımlanan, sanat ve edebiyata yakın veya içinde	Felsefe : ampirik olmayan bir faaliyet olarak matematiğinin karşılığı
Fizik : yüksek deteminizm ve deneysellik	yer alan tarih (idiografik : her olayı kendi teklifi içinde betimleme özelliğine sahip)	Belli başlı sanat faaliyetlerini inceleyen bilimler : Edebiyat, resim ve heykel, müzikoloji.
Kimya: azalan deteminizm ve deneysellik	Yine sosyal gerçeklikleri inceleyen olarak tanımlanan, doğa	Bu bilimler çoğu zaman
Biyoloji : giderek azalan deteminizm ve deneysellik	bilimlerine daha yakın duran sosyal bilim (nomotetik: yasa koyma veya yasalar oluşturma özelliklerine sahip, yasa bağımlı)	uygulamada bu sanatların tarihini yaptıklarından tarihe yaklaşırlar.

Ancak sosyal bilim alanında, ilk zamanlarda, nesnel bilginin nasıl elde edilebileceği tam olarak bilinmediği veya belirtilemediği için; fakat, sosyal gerçeklik hakkında ampirik bulgulara dayalı nesnel bilgi elde etmek çabası ile bir çok konu ve disiplin adının önerildiği de görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı yıllarına gelindiğinde ise görüş birliğine varılan sosyal bilim dalları beşi geçmemektedir: Tarih, iktisat, antropoloji, siyaset bilimi ve sosyoloji. 1920'lere gelindiğinde de 'kapitalizmi ortaya çıkarmanın, neden Doğu değil de Batı olduğundan hareketle

Doğu uygarlıklarını doğuran değerleri anlamak ve yorumlamak önem kazanmıştır. Altıncı bir bilim dalı daha eklenmiştir : Oryantalizm. Yani bilimler mekan ve konularına göre ayrılmaktadır. Bu bağlamda tarihçiler ulusu (siyasal sınırları), iktisatçılar ulusal ekonomiyi, siyaset bilimciler siyasal sistemi, antropologlar kurulan modern dünya sisteminde Avrupa dışı halkları, sosyologlar toplumu ve oryantalistler doğuyu inceleyeceklerdi (Gülbenkian Komisyonu, 1996:18-35). Dolayısıyla sosyal

bilimler devlet merkezci konumdadırlar. İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar sosyal bilim ayrımları/disiplinlere ayrışması böylece devam etmiş, ancak bu tarihten sonra ayırım çizgileri yöntem bağlamında ve gittikçe yoğunlaşarak tartışılmaya başlanmıştır.

2. BİLİMLER ÜZERİNDE POZİTİVİZMİN EGEMENLİĞİ VE EGEMENLİĞİNE DÖNÜK ELEŞTİRİLERİN BAŞLAMASI

Rasyonel veya spekülâtif olanın tersine deneysel olan, özlerle değil çıplak olgularla ilgili bulunan, olması gerekenden çok olanı konu alan, mistik olan yerine toplumsal olan için kullanılan bir sıfatı bildirir pozitif. Pozitif bilim de özler, ilk veya ereksel nedenler değil de zihinden bağımsız olguları, doğal fenomenleri inceleyendir. Bir felsefî öğreti olarak pozitivizm ise genel olarak, modern bilimi temele alıp metafizik, dinî ve bilim öncesi düşünce tarzlarını reddeden dünya görüşüdür, olguculuktur. Bilim felsefesi açısından da ampirik gelenek içinde yer alan pozitif bilgi lehine metafiziksel spekülasyonu reddeden öğretilerdir. Olgulara dayalı bilimsel açıklamaya pozitif açıklama ve değer yargılarından bağımsız olan, olması gerekeni değil olanı ve mevcut ilişkileri ortaya koymayı amaçlayan analize pozitif analiz denilmektedir. Yine bilim diye nitelenen bilginin özelliklerini ortaya koyan metodoloji türüne betimsel metodoloji anlamında pozitif metodoloji adı verilmektedir (Cevizci, 2000: 768-769). Pozitivistler, bilginin nihai belirleyicisinin olgular, gözlemler ve deneyler olduğunu savunurlar; evrensellik, üniversalizm ve objektif (nesnel) bilgiden söz ederler. Yasadan söz eden söylem, pozitivist bir söylemdir ve yasa doğada / toplumda içkin ve evrensel olarak görülür. Pozitivist bilim ideolojisinin en temel normu da insan, toplum ve toplumsal fenomenlerin bu yasaya boyun eğmeleridir. Bu gerekçe ile monoteizm ile benzerdir, normdan dolayı antidemokrattır, bilimperestliktir, farklılıkların değil benzerliklerin altını çizer, mantığı ise tekdüzeliğin, aynılığın mantığıdır (Arslan, 1992: XII-XIV).

Pozitivizmin ayırt edici özelliği, dinî ve metafizik olanın tersi olmaktır, olgusalıktır. Bilim pozitiftir, çünkü bilim olması gerekeni değil, olanı inceler. (Duverger, 1980: 39) Pozitivistler, ideolojik bilgi ile bilimsel bilgi arasında bir ayırım yapılması gerektiğinde nettirler. (Hekman, 1999: 54) Pozitivizm, doğal toplum modelini temellendirir, ampirist varsayıma dayanır. Bu nedenle bilginin dış dünyadan türetildiğini veya dış dünyayı temsil ettiğini öne sürmektedir. Bilgi kendi dışındaki gerçek dünya ile bağımlı olarak ele alındığı için bilgi ile dünya arasında bir denklik olduğu kabul edilir (Sunar, 15). Pozitivizm ampirik bilgi boyutu yanında açıklama boyutunu da içerir. Ayrıca bir üçüncü özelliğini de 'bilimin mantığı tektir' düşüncesi oluşturur. Bir olayın açıklanması, o olayın genel bir yasanın kapsamına alınmasını gerektirir. Genel yasa, gözlenen olaylardan tümevarımsal şekilde elde edilmiş genellemelerdir. Özgül bir olayın teorik bir genellenmenin kapsamına alınması o olayın açıklanması demektir ki; o olayın aynı koşullar altında ileride kendini tekrar etmesi

beklenir. Bu tür açıklamaya nomolojik açıklama denmektedir. Bu nedenle mantığı tek olan bilim, teoriden bağımsız gözleme ve nomolojik açıklamaya dayanırken; diğer düşünceler bilimsel olarak kabul görülmediği gibi spekülasyon veya safсата olarak değerlendirilir (Sunar, 1999: 114-115).

Pozitivist felsefenin temelleri aslında İngiliz ampiristi Francis Bacon'a (1561-1626) kadar geri gitmektedir. Bacon, bilimin gözlem ve deney temelinde yeniden kurulmasını savunmuştur (Ural, 1986: 19). Çünkü insanı doğaya egemen kılacak bir yöntem geliştirmeye çalışmıştır. O'na göre, insanların, bilimlerin anası olan doğa bilimi ile uğraşmaları daha çok yenidir. Asıl iş, doğaya egemen olmaktır ve bunun için de doğayı tanımak gerekir ki önyargılardan kurtulmak, idollerden kurtulmak ve olayların neliğini kavratan tümevarımı kullanmak temel şarttır (Gökberk, 1980: 243-244). Bu yaklaşım o dönem için yepyeni bir yöntem sunmadır. Bunun yanında toplumsal ve doğal olguların birbirlerinden farklı oldukları görüşleri de felsefi bir itiraz olarak düşüncelerde yer almakta ve taraf da bulmaktadır.

Ancak, toplumsal olgular ile doğal olguların farklı oldukları şeklindeki itiraz Quetelet'ye temelsiz görünmüştür. Örneğin, suçluluk olgularına ilişkin istatistiksel veriler doğa bilimlerinde gözlemlenen türden düzenlilikler sergilemiyor muydu? (Boudon, 1991: 8). Bu söylemler bilim ile felsefenin ayrışmasına ve hatta bilimin felsefeyi suçlamasına yol açmaktaydı. Herşey sonsuz bir günde var olduğuna göre geçmiş ile geleceği birbirinden ayırmanın gereksizliğini vurgulayan Newtoncu bilimin felsefeye galip geldiği bir döneme gelindiğinde ise Simon ve Comte, bilim ile felsefenin arasını pozitivism ve metafiziğin reddi ile açmışlardı. Zaten ondukuzuncu yüzyıl ile birlikte bilim, neredeyse sadece doğa bilimi anlamında kullanılmaktaydı.

Saint Simon (1760-1825), Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali sonrasında 'hangi tip insan kültürün gelişmesini sağlar ve bu tip insan nasıl yetişir?' sorusuna, pozitif bir döneme geçiş ile cevap vermiştir. O'na göre, bundan önceki teoloji ve metafizik dönemler aşılındadır ve artık pozitif bilim çağı başlamıştır. Kendi felsefesine de olguculuk (pozitivism) adını vermiştir (Akarsu, 1979: 8-10). Auguste Comte (1798-1857) da 'sosyal fizik' ve sonrasında da 'sosyoloji' terimini ortaya koymuştur. Tarihi, - insanın olayları, olguları açıklama tarzlarını ve zihinsel gelişimlerini dikkate alarak - teolojik, metafizik ve pozitivism aşamalarına bölmüş ve artık pozitif aşamaya geçildiğini belirtmiştir. Pozitif aşama ise bir insanlık dini olarak sunulmuştur.

"Filvaki, kızım, bizim imanımızın daima bir tek belli başlı mevzuu olmuştur: karşısında umumi vaziyetimizi tayin edebilmek için beşeri hayata hakim olan külli nizamı idrak etmek. Bizden müstakil olan bu nizamı daima tespit etmek arzusu mevcut olmuştur. Pozitif iman ... muhtelif hadiselerin fiili kanunlarını, yani bu

hadiselerin birbirlerine nazaran diğerlerini evvelden görmemizi temin eden teselsül ve benzerlik münasebetlerini açığa vurur. ... nazari görüşlerinde daima nasıl'a göre açıklamalarda bulunur, asla niçin'e göre değil." (Comte, 1986: 14)

Bu bağlamda bilimleri tasnif etmiştir. Böylelikle doğa bilimlerinde uygulanan pozitif yöntemin toplum bilimlerinde de uygulanmasını zorunlu görerek, -mezar taşındaki yazıda "Prensip olarak Sevgi, esas olarak Nizam, gaye olarak Terakki" (Comte, 1986: 20). şeklinde özetlendiği üzere- toplumsal düzenin kurulması ve ilerlemesi tezini ileri sürmüştür. "İlerleme düzenin gelişmesidir" (Comte, 1986: 184). Dahası pozitif felsefe/pozitif bilim öncesindekiler, negatif veya spekülatif olarak adlandırılmıştır.¹ Epistemolojik mücadelede bilimin değer kazanıp felsefenin spekülasyon olarak adlandırılıp suçlanmasına karşı bazı filozoflar, bilimsel atmosferle daha uyumlu olacak bir şekilde faaliyetlerini yeniden tanımlayarak cevap vermişlerdir: Viyana pozitivistleri analitik felsefesi.

Bu mücadelede gösterilen çabalar doğa bilimi yanında pozitif yöntemi temel alan sosyal bilimin doğuşunu ve sosyal bilimin kendi içinde bölünmesini ortaya çıkaran ve artık sosyal bilimler olarak anılmasına sebep olan disiplinlerin doğuşunu beraberinde getirmiştir. (Girişte tablo olarak verilmiştir.) 1850-1945 yılları arasındaki bu bölünmede, sosyal bilimlerin metodolojisine örnek alınan Newton fiziği ve buna bağlı olarak pozitivism egemen olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'na gelindiğinde ise farklı bilgi alanlarına ayrılmış birçok disiplin görülmektedir. Ancak ifade edilmelidir ki gerçekliğin incelenişinde bilimlerin birbirinden ayırmanın ne olduğu, ele alınan konuların mı yoksa ele alıştaki yöntemin mi olduğu da tartışılmaya başlanmıştır.

Özellikle sosyal bilimlerin sosyal gerçekliği incelerken içerik yönünden kendini yakın disiplinlerden ayırt edenin ne olduğuna dönük düşünceler aynı zamanda bilimlerin kurumlaşma sürecini de ifade eder. İki kutuplu soğuk savaşın başlaması (ABD-SSCB), nüfus ve üretimin artışı, modern olma veya olmama kriterinin eklenişiyile 'coğrafi bölgeler'in de devreye girmesi sürecinde, sosyal bilimcilerin konum ve uygulamalarındaki farklar giderek belirginleşmiştir ve sosyal bilimler konu ağırlıklı olarak farklılaşmıştır. Daha önce belirlenmiş olan sosyal bilimlerin tasnifi artık modernlik temelinde şu şekilde belirlenmiştir:

1. Modern olmayan dünyayı inceleyenler:

- Oryantalizm

1- Elbette ki pozitivistler adı geçen düşünürlerden ibaret değildir, konumuz da bu değildir. Ancak birkaçını da sayalım : James Mill, Charles Fourier, David Ricardo, Jeremy Bentham, Thomas Malthus, Pierre Joseph Proudhon, Herbert Spencer

-Antropoloji

2. Modern dünyayı inceleyenler

a. Bugünü inceleyenler: 3 nomotetik sosyal bilim

- İktisat

-Piyasa

- Siyaset

-Devlet

- Sosyoloji

-Sivil toplum

b. Dünü inceleyenler : İdiografik tarih

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Orta Doğu, Afrika, Avrupa, Asya.... gibi coğrafi bölgeler üzerinde araştırmalar yapılması bir yandan doğa, insan ve sosyal bilimleri bir çatı altında toplamayı mecbur kılmakta; bir yandan da sosyal bilimcileri birbirleriyle yakınlaştırmaktaydı. Çünkü, aynı bölgeyi özellikle modernlik bağlamında birçok bilim incelemekteydi. Örneğin, nomotetik sosyal bilimciler, tarihi verileri kullanarak; tarihçiler de nomotetik sosyal bilimcilerin ortaya attığı bazı genellemeleri geçmişi anlamak için yorumsamacı anlamda da olsa alarak birbirlerine yakınlaşmaktaydılar. Bu da bilimleri birbirinden ayıranın konu veya ele alınan bölgeler olmadığı tezini güçlendirmekteydi (Gülbenkian Komisyonu, 1996: 34-43). Öyleyse, bilimleri birbirinden ayıran yöntemleri olabilir miydi? Artık ampirik veriler, değişkenler yerine tarihin verilerine ve aralarındaki karmaşık ilişkilere yönelinmiş, kalitatif -nitel- değişimler analiz edilmeye başlanmıştı. Max Weber (1864-1920), Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu adlı eserinde 'Kapitalizm neden Avrupa'da doğdu?' sorusundan hareketle global toplumlardaki değişimleri incelemiş ve insan eylemlerini de sosyolojinin konusu olarak belirlemişti.² 'İdeal Tip' olarak adlandırdığı bir bakıma metodolojisini ileri sürmüş, anlama ve açıklama prosedürlerinin farklı ama birbirlerini dışlayıcı olmadığını vurgulamıştı (Boudon, 1991: 19). Böylelikle, aslında, tarihselciliği bilimselciliğine galip gelmişti, aynen Marx gibi.

2- "Weber, doğal toplum modelini benimsemiş olmasına rağmen, pozitivistin yorumsama programı ile bağdaşabileceğini ileri sürmüştür. Pozitivist bir nesnellik anlayışını benimseyen Weber, radikal bir öznelliğe düşmemek için toplumsal araştırmaların, öznel çıkış noktalarına rağmen nesnelliklerini koruyabileceğini savunmuştur.... Ancak, Weber'e göre toplumsal dünya doğal dünyadan farklı olarak, insan eylemine, insan eylemi amaçlara, amaçlar ise öznel anlam dünyasına dayanır. Araştırmacı 'sonsuz' [kültürel dünya sonsuz gerçekliklerden oluşmuştur] öznel anlam dünyalarından oluşan tarihin bir bölümünü konu edinebilmek için seçim yapmak zorundadır. Ama öznel bir başlangıçtan sonra araştırmacı nesnel sonuçlara varabilir" (Sunar, 1999: 27-29).

Zira Karl Marx (1818-1883) da Komünist Birliğinin isteği üzerine F.Engels ile birlikte kaleme aldıkları Komünist Parti Manifestosu'na, girişten sonra, "Bugüne kadarki tüm toplum tarihi, sınıf mücadeleleri tarihidir. Özgür ile köle, patrisyen ile pleb, senyör ile serf, lonca ustası ile çırak..." (Marx, Engels, 1999: 46). cümlesiyle başlamakta, ilerleyen sayfalarda tarihsel aşamaları belirlemektedir.

Bu yaklaşımlar bir yandan, metodoloji tartışmalarını körüklemekte; diğer yandan da araştırma nesnesine dahil olmakla müdahale edilmesi veya 'sosyal bilimler tüm dünyada uygulanabilir' tezinin aslında azınlık olan bir epistemik cemaatin görüşleri olarak değerlendirilmesi pozitivist eleştirileri kuvvetlendirmekteydi. Özellikle W. Dilthey ve Alman Tarih Okulu ve Herder en önemlilerindedir ki anlama, yorumlama, adı geçen ve daha birçok düşünürlerce metodolojik tartışmalarda pozitivist karşı çıkan temel tezler olarak ileri sürülmekteydi.

Pozitivistin sorgulanışında ileri sürülmüş birçok tezi değerlendirmek mümkündür. Ancak çalışmamız, tarihselcilik görüşü içinde dogmatik kavramını dile getiren Erich Rothacker ile ilerlemenin bilimsel devrimlerle mümkün olduğunu ifade ederken paradigma kavramını literatüre kazandıran Thomas Kuhn'un temel tezlerinin birbirleriyle ne kadar da örtüştüğünü belirlemeye dönüktür. Bu iki düşünürün tercih edilmesinin bir nedeni de, bu iki yaklaşımın, sosyal bilimler için pozitivistden hermeneutiğe geçişte/yönelişte köprü konumunda olmaları şeklinde değerlendirmemdir. Tıpkı, Rönesansın Ortaçağ ile Aydınlanma arasında veya Comte'taki metafizik aşamanın teolojik aşama ile pozitif aşama arasında bir köprü görevi görmesi gibi.

3. DOGMATİK VE PARADİGMA KOŞUTLUĞU

Erich Rothacker için, nesnellik ve öznellik karşıtlığı ile doğayı kendi nesnellığı içinde tanımak amacıyla olan modern doğa bilimlerinin aksiyomları, dogmatik karakterdedir. Galilei, Kepler, Descartes, Newton kendi aksiyomlarını programlaştırarak bir zamanlar dogmatikçi olarak ortaya çıkmışlardır. Ama günümüzün doğa bilimcileri, onların fiziğini, özel bir yönelimin, bir bakış tarzının, bir inancın açıklanma tarzı olarak görüp 'klasik' saymıştır (Rothacker, 1995: 26-27).

3- Epistemik Cemaat: Bu kavram, Hüsamettin Arslan'ın aynı adlı eserinden alınmıştır. Epistemik cemaat, Arslan'a göre iki düzeyde var olur. Dar anlamda, bilgiyi inşa eden, işleyen ve taşıyan uzmanlar düzeyinde epistemik cemaat ve geniş anlamda, uzmanlar düzeyinde epistemik cemaatin icra ettiği faaliyete inanan, bu faaliyete yüksek bir değer atfederek bulgularını kullanan bütün insanlar düzeyinde global epistemik cemaat. (Arslan, 1992: 56-57)

Thomas Kuhn ise, günümüz bazı bilim tarihçilerinin, doğa hakkında bir zamanlar geçerli olan bu görüşlerin, günümüzde geçerli olanlardan daha az bilimsel, ya da daha fazla kişisel tercih ürünü olmadıklarını giderek artan bir kesinlikle hissettiklerini vurgulamaktadır. Kendisi de zamanını doldurmuş kuramların, sırf bir kenara atıldıkları için ilkece bilimsel olmadıklarının söylenemeyeceğini ifade eder. 'Bilimsel Devrimlerin Yapısı' adlı eserinin birçok yerlerinde, örneğin Newton'un kuramını, rakiplerine üstün gelerek ortaya çıkan Newton paradigması ve belli bir paradigma temelinde yapılan araştırmaları da olağan bilim olarak isimlendirir. Bu bağlamda bazı bilim adamlarının geçmişteki bir bilim dalının bugünkü duruma yaptığı katkıları yerine o bilimin kendi zamanındaki tarihsel bütünlüğünü sergilemeyi tercih ettiklerini dile getirir (Kuhn, 1982: 40).

Rothacker de 'Tarihselcilik' adlı eserinin ana fikrini 'her sistem tarihseldir ve tarihsel kalır' şeklinde belirlemektedir. Zira O'na göre, tarihsel düşünme, olaylara yön veren etkenlerin (sanat, din, hukuk, ekonomi vb), olguları düzenleyen içkin mantığın, stillerin, stilleri yaratanlara yakın bir düzeyde anlaşılmasını hedef alır, olguları saptamayı değil. Bir örneğini Max Weber'in verdiği gibi, tinbilimci, o alanın (örneğin hukukun) ne olduğunu değil, insanların belirli dönem ve çağlarda o alandan ne anladıklarını, ona kendilerine göre nasıl bir anlam verdiklerini bilmek ister (Rothacker, 1995: 38).

Dogmatik, bir bilimin konu ve sistematüğini çerçeve halinde veren; bir özgül tutumun, belirli bir stilin, özgül bir bakış tarzının sistematüğünün açılmasının adı (Rothacker, 1995: 21,27); paradigma ise bir bilim koluna özgül bir çerçeve ya da kalıp, disiplinler matriks (dölyatağı, içinde kapsadığı bir başka nesneye biçim verebilen üretim kalıbı) olarak tanımlanmaktadır. Kuhn için, bilim topluluğunun bağlılığını yönelttiği nesnelere hepsi yahut çoğu da 'disipliner matriks' denilen bütünü oluşturan öğelerdir ve bütünlük içinde topluca işlev yaparlar. Bilim adamları ise kavramları, yasaları ve kuramları hiçbir zaman ayrı ayrı ve soyut olarak öğrenmezler, tersine, uygulamaları ile birlikte bulurlar (Kuhn, 1982: 71,167). Rothacker için de dogmatik, içerikli düşünsel bilgimizin biricik kaynağıdır. Dogmatikler -insan eserinde gerçekleşen ve bunlar olmadan o alan veya eser üstüne konuşamayacakları- bir stilin biçimini, anlam içeriğini ve mantığını dışarı vurup yansıtır. Bu nedenle de, bir sistemi anlamak onu aksiyomlarına geri götürmek ile mümkündür (Rothacker, 1995: 39-41).

Hem paradigmada hem dogmatikte uzlaşma ve kabul görme, temel kavramlardır, temel niteliklerdir. Bilimin paradigmasına kavuşmadan önceki gelişmesinde yaşanan temel anlaşmazlıkları, bilim dalının kişiliğini bulmasında etken gören Kuhn, paradigmanın evrensel olarak kabul edilmesinden söz etmektedir. Bir kuramın paradigma olarak kabul edilebilmesi için de rakiplerinden güçlü görülmesinin gerekliliğini vurgular. Bu da aynı zamanda, okullar-arası tartışmanın

sona ermesi ve yaygınlaşmasıyla birlikte doğru yolda olduğu inancının, bilim insanlarına giderek kesin, kapsamlı çalışmalarına yol verdiğini gösterir. Artık araştırmanın nitelikleri, bir paradigma temelinde oturtulur ve yine artık bilimsel uygulama aynı kural ve ölçütlere bağlıdır, önceki olguların yeniden değerlendirilmesini gerektirir ki bu devrimci bir sürecin ifadesidir, fikir birliğidir ve olağan bilimin sürgütmesinin önkoşuludur (Kuhn, 1982: 43-51). Rothacker de ele alınan alanlar üzerinde, tüm uzmanların tam bir uzlaşımına varıp temel kavramlarını saptadıklarını belirler. Bunu bir yetkinliğe kavuşma olarak görüp; tanımlanmış, sistematize edilmiş, aksiyomatik yönden geliştirilip kuramsal olarak temellendirilmiş sistemlere bu bağlamda vurgu yapar. Ancak O'na göre bu sistemlerin temsilcileri, kendilerini asla dogmatikçi hissetmezler. Kendilerini yetkin ve evrensel sayarlar. Halbuki hiçbir sistem evrensel değildir, olsa olsa evrensellik iddiası taşıyan ve kurulmuş dogmatiklerdir. Bu bağlamda her sistem tarihseldir (Rothacker, 1995: 27-29).

Rothacker'e göre, bir sisteminin dogmatığe dönüşmesine, inanç ve kanaatlerdeki değişme yol açar, göstergesidir de. Bunun nedeni sistemin genel geçerliğine olan inancın sarsılması ve giderek değişmesidir (Rothacker, 1995: 31). Kuhn, bu inanç değişmesini ve sarsılmasını daha detaylı biçimde işler. O'na göre, bilimsel keşif bağlamında olgu ve kuram yenilikleri iç içedirler. Keşfetmek, karmaşık bir olay olduğu için, yeni kavram ve kuramlara ihtiyaç duyar. Keşif, yalnızca deney ve geçici kuram birlikte ve uyum halinde geliştirilebildiği zaman ortaya çıkar ve kuram da ancak böyle durumlarda paradigma haline gelebilir. Fakat önce aykırılığın algılanması, sonra bu aykırılığın yavaş yavaş ve aynı zamanda hem kavram hem gözlem düzeyinde elle tutulur hale gelmesi gerekir. Bunun sonucunda da paradigma kategorileri ve uygulamalarında çoğu kez direnişle karşılaşılacak değişiklikler meydana gelir. Yani, yeni kuramların ortaya çıkışı, bilim alanında ciddi belirsizliklerin yaşandığı dönemler sonucunda mümkün olabilir ki olağan bilimde ele alınan bulmacaların beklenen sonuçlara direnmelerinden kaynaklanır. Dolayısıyla yeni kuramın bunalıma doğrudan bir tepki olarak meydana çıktığını düşünmek doğru olur (Kuhn, 1982: 78-93). Başka bir deyişle, olağan bilim, bilim topluluğunun dünyanın gerçekte nasıl olduğunu bildiği varsayımı üzerine kurulu bir tanımdır ve olağan araştırma amacıyla tanımlanmış bir araç, beklenen tarzda iş görmeyerek, beklentilere ayak uydurması sağlanamayan bir garipliğin ortaya çıkışına neden olabilir. Bu durumda olağan bilim sık sık rayından çıkar ve var olan bilimsel uygulama geleneklerini yıkacak derecede aykırı belirtilerden kaçamaz duruma gelir. Artık bilimde yepyeni bir ilkeler bütününe götürecek arayışlar başlar (Kuhn, 1982: 42). Bu arayışlarda var olan kuramlar içinden seçim, geçmiş başarılarından çok geleceğe dönük vaatlere dayanır. Henüz herhangi bir kuram olarak yer alan ve üzerinde fikir birliği sağlanamamış olan bu yeni paradigmayı erken bir aşamada benimseyen kişi, eski paradigmanın bazı sorunlarda başarısız

olduğundan başka bir şey bilmez. Ama yenisinin, karşılaştığı birçok büyük sorunu çözmeyi başaracağına inanır. Böyle bir karar ise ancak inanç üzerine verilebilir. Yeni görüşün verimliliğine inanmaya başlayan daha birçok kişi, yeni olağan-bilim yapma tarzını benimseyince (Kuhn, 1982: 150-151) inanç ve fikir uzlaşısıyla gerçekleşmiş olan bilimsel devrim(ler), geleneğe bağlı olağan bilim faaliyetinin gelenek yıkan tamamlayıcısı(ları) olarak bilim tarihindeki yerini alır. Onay önemlidir, çünkü, "Rakip siyasi kurumlar arasında yapılan seçim gibi, rakip paradigmlar arasındaki de aslında birbirine tamamen zıt toplumsal yaşam tarzları arasında yapılacak bir tercihtir. siyasi devrimlerde olduğu gibi, paradigma tercihlerinde de ilgili topluluğun onayından daha yetkili bir ölçüt yoktur" (Kuhn, 1982: 106).

Bu bir reddir de, hem Rothacker hem de Kuhn için. Ancak Rothacker için, sistemin genel geçerliğinin reddi, o sistemin çıkarım zincirlerinin, kuramsal / tündengelimsel yapısının değil; sistemin örtük veya açık aksiyomlarının reddidir. Hatta başka bir sistemi talep eden kişi, başka aksiyomlara dayanıp aynı tündengelimsel yoldan geçerek sistemini kurabilir. Yani, reddetme, mantıksal kuruluşu bakımından değil, dayanan aksiyomlardır ki aksiyomlar başka başka olduğundan, sistemler ve dogmatikler çokluğundan söz etmek gerekir (Rothacker, 1995: 31-32). Bu aynı zamanda dogmatik düşünmenin kaçınılmaz olduğunun ifadesidir. Kuhn için ise, çoğu bilimlerin gelişmesindeki ilk aşamalarda, doğa üzerine farklı görüşler yarışmışlardır; üstelik her birinin kullandıkları bilimsel gözlem ve yöntem ilkeleri aynıdır. Dolayısıyla bu çeşit 'okulları' birbirinden ayıran etken, aynen Rothacker gibi, şu ya da bu yöntem hatası değil, bunların dünya görüş tarzlarında ortak hiçbir ölçütün olmaması ve aksiyomlara karşılık gelen bu ayrı dünyalarda farklı şekillerde bilim yapmalarındadır (Kuhn, 1982: 41). Dolayısıyla rakip paradigmların savunucularının, bilim kıstas ve tanımları aynı olmamasına rağmen; örneğin, Newton mekaniğinden Einstein mekaniğine geçişte, nesne ve kavramlara görünürde yeni bir ilave gerekmez, iki farklı yaklaşım görünürde aynı nesne ve kavramları kullanabilir. Ancak dünyayı yorumlamakta yararlanılan kavramsal yapı, bilimsel devrimlerle yerinden oynamıştır. Birbirini izleyen paradigmlar bize, evreni dolduran nesnelere ve bunların davranışları hakkında öze ilişkin farklı bilgiler verir. Ayrıca, yalnızca doğaya değil kendisini üreten bilime de yönelik bir yapı olarak birbirinden ayrılan paradigmlar yöntemin, sorunsal alanının, belli bir zamanda herhangi bir olgun bilim dalı için kabul edilmiş çözüm ölçütlerinin de kaynağıdır (Kuhn, 1982: 108, 112). Red etmek hususunu daha derinlemesine ele alan Kuhn için zıtlardan birinin kabulü, karşılaştırma sonucunda diğerinin reddi olduğu için ve çözümlenmeyi sağlayabilmek adına reddedilen paradigmayı kapsamış olan kitap ve makalelerin de bir kenara itilmesini beraberinde getirir. Ancak ifade etmeliyiz ki bilim adamları, aykırılıklarla ve karşı örneklerle karşılaştıkları için paradigmlarını reddetmezler; en ufak bir zorlukta hem paradigma reddedip hem de bilim adamı olunamaz. Bir paradigmanın reddi, bir diğerinin yerini almasıyla eşzamanlı ise

mümkün olur; ama değilse, reddedilen paradigma değil bilim olur. Bilimi reddetmek ise paradigmanın değil, bilim adamının işidir (Kuhn, 1982: 95-96, 156).

Dogmatik ile paradigmanın bir benzer yönleri de bir dogmatik stilden diğerine ve bir paradigmadan diğerine geçiştir. Bir farkla ki, o da, geçişin aşma ve devrim kavramlarıyla karşılanışıdır. Rothacker aşmayı, insanın kendisini sürekli aşan bir varlık olmasıyla temellendirirken; Kuhn bilimsel devrimi birikimci olmayan ama gelişimci bir sürecin parçaları olarak kabul eder. Şöyle ki; Rothacker, kendisini sürekli aşan bir varlık olan insanın bu aşma çabasını felsefenin üstlendiğini bildirir. Bunu bir önceki veya o ana kadarki bir dogmatik arkasında bırakmakla yapar. Dogmatik yoldan formüle edilebilir olan bir stil (tüm kültür alanları bu anlamda stillere sahiptir), yalnızca bir başka ve yeni stil aracılığıyla aşılabılır. Bu yeni stil de kaçınılmaz olarak bir dogmatik stildir. Bu aşmanın mümkünüğünün delili, o alandaki düşünce ve eserlerin eleştirilebilir olmasıdır. Eleştirilmez olsaydı, dogmatikliği içinde bilinebilir olamazlardı. Kültürel fenomenlerin stillerini durmadan arttıran ise yaratıcı yaşamdır (Rothacker, 1995: 41, 45). Hukuk, sanat, din vb tüm sistemler dogmatiktir. Kuhn için de yaşanan yeni paradigmaya geçiş, bilimsel bir devrimdir. Bilimsel devrimlerin en önemli özellikleri de eski bir paradigmanın yerini, onunla bağdaşmayan bir yenisinin tamamen ya da kısmen almasıdır. Devrimin önkoşulu ise, düzenin bunalıma varan ölçüde işlerliğini yitirdiğini haber veren belirtilerin algılanmasıdır (Kuhn, 1982: 103-105). Dolayısıyla bilimsel ilerleme de paradigmal geçişle mümkündür. Olağan bilim ise, ilgili bilim çevresinin önceden başarılı olmuş problem çözümlerini sorgusuz kabul edendir ve zaten ancak kabul ettiği sürece kuralı işleyebilir. Bu devrimlere yol açan ise paradigmalara duyulan güvenin sarsılması, kurallara gösterilen ilgisizliğin yok olmasıdır ki bu aynı zamanda paradigma-öncesi devirlerin şaşmaz bir özelliğini ortaya kor: Hangi yöntemler, sorunlar ve çözüm kıstaslarının geçerli olacağı konusunda sık sık ve oldukça derin tartışmaların yoğunluğu ve çok çeşitli fikir okullarının birbirinden ayrışması. Anlaşma, uzlaşma paradigmanın kabulü anlamına geldiği için de olağan bilimin sürdürüldüğü dönemlerde bu tür tartışmalar yok denecek kadar azdır (Kuhn, 1982: 72).

Anlam içeriklerini bilmek veya bilimde yeni bir bilim dalının ortaya çıkışında her iki düşünürün de temel kavramlarına yükledikleri anlamlar dikkate alınmalıdır. Zira Rothacker için gerçek olan daima özgül olduğundan, ancak dogmatik yönden açıklanabilir. Dolayısıyla anlam içeriklerini yeniden bilmek, keşfetmek için dogmatik yöntemden başka yöntem yoktur (Rothacker, 1995: 42). Yani, dogmatik yeniden bilmenin tek yöntemidir. Kuhn için ise bilimde yeni bir dalın ortaya çıktığını paradigma gibi açıklıkla ilan edebilecek bir başka ölçüt bulmak hiç de kolay değildir. (Kuhn, 53) Yani, paradigma yeni bir bilim dalının ilanının ölçütüdür.

Dogmatiklerin çokluğunu dile getiren Rothacker, rekabet, perspektivite ve tarihsel görelilik çerçevesinde tezini tartışırken; Kuhn da, daha önce geçtiği üzere,

rakip paradigmalardan, olağan bilimden ve bilim adamlarının kavramları, kuramları uygulamalarıyla bulmalarından söz etmekte, her bilimsel devrimin onu yaşayan bilimsel topluluğun tarihsel görüş açısını değiştirdiğini ileri sürmektedir. Rothacker'e göre, dogmatiklerin rekabet ettiği bir tarihsel görelilik konumu yaşanmaktadır. Bu bağlamda tek tek bilimler yönünden bakıldığında tüm bilimsel araştırmalar felsefi / rasyonel nitelik göstermektedirler. Üstelik her yaratım, bir şekilde başkalarıyla paylaşılan belli bir çağa, coğrafyaya ait bir situation'a ve varılan sonuç da söylemin karakterine bağlıdır. Öyleyse bir situation içinde ortaya konan bir eser dogmatik olmaktan, dolayısıyla tarihsellikten kurtulamaz. Ayrıca her yaratım yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere perspektiflidir, bir merkezi yere, bir kalkış noktasına sahiptir. O perspektif içinde eyleyen insan, perspektiflerini pekala değiştirebilir ama yine de bir perspektif içindedir (Rothacker, 1995: 50-52). Kuhn için de birbirine zıt toplumsal yaşam tarzlarını dile getiren rakip paradigmalarda tercih söz konusudur. Paradigmal geçişler tarihsel görüş açısını değiştirir. Ancak olağan bilimin doğasını oluşturan şeyin bilim topluluğunun tek bir paradigmayı kabul etmesi boyutunda ise artık rekabet kalkmış bulmaca çözmeler başlamıştır. Çünkü paradigma kabul görmüş bir örnek olarak sorunları çözmede rakiplerinden daha başarılı oldukları için üstün konuma ulaşabilmişlerdir. Olağan bilim artık, başarı umudunun gerçeğe dönüştürülmesinden ibarettir. Buna karşın bilimsel devrimleri devrim olarak değil de katkı olarak görmek isteyenlerden ve bilimsel devrimlerin varlığını ve önemini örtmeye çalışanlardan söz eder (Kuhn, 1982: 54-55, 135).

Bilimleri doğa ve tin bilimleri olarak ayıran; doğa araştırmacısının bilinen görevini 'nesnel gerçeklik'i tanımak, tin bilimcilerinin görevini ise öngörülmuş veya daha önce insanlar tarafından bazı nesnelere sokulmuş ve bilinmiş içerikleri, anlamları ortaya çıkarmak olarak belirleyen⁴ Rothacker, nesnel bilimin perspektife bağlı görelilikleri aşmak istediğini belirtir. Ancak O'na göre nesnel bilimin 'nesne' dediği şey, aslında görülmüş değil; öngörülmuş bir şey, belirli görüsel perspektifin altında saptanmış bir şeydir (Rothacker, 1995: 42).

4- Doğa araştırmacısı nesnel gerçeklik bilgisini elde etmek, o nesnenin nedensel oluşumunu bilmek isterken tin bilimci, bir zamanlar belirli bir niyet ve amaçlardan hareketle biçimlendirilmiş mimari yapılar, resimler, müzik eserleri, dilsel yoldan yaratılmış tüm eserler, politik ve hukuksal düzenlemeler, ahlaksal eylemleri ifade eden insan eserlerindeki bu niyet ve amaçları yeniden bulup ortaya çıkarmak ister. Başka bir deyişle doğa bilimci gerçekte olanı, tin bilimci ise anlam taşıyanı bilmek ve anlam içeriklerini bulup ortaya çıkarmak ister ve bu anlamı duyarüstü sferde arar. Bu anlamlar ise tartılabilir, ölçülebilir, deneysel yöntemlerle denetlenebilir değildirler. Ayrıca anlam konusunda, geçmişte insanlarca bizden önce bilinmiş anlamlara, kavramlara nasıl anlam verdiklerine yönelen filolojik-tarihsel bilimler ile 'kendinde anlam dünyası'na yönelerek bir anlamı ilk kez keşfetmeye, kavramın ne olduğuna, anlam olarak anlamı bulmaya yönelen felsefi tin bilimleri arasındaki farka da dikkat çeker (Rothacker, 1995: 13-16).

Kuhn için de bilim adamı 'daha önce bir gezegen göürdüm, şimdi bir uydu görüyorum' diyemez. Fakat 'bir zamanlar ayın bir gezegen olduğunu sanırdım, ama yanılmışım.' diyebilir (Kuhn, 1982: 121) ki; eskiden beri aynen var olan nesnelere aralarında farklı ilişkiler kurulduğunu, yeni bir çerçeveye oturttuğunu ifade etmektedir. Bu durum Rothacker'ın deyişiyile nesnenin belirli görüsel perspektif altında saptanmışlığının ve kendi tezi açısından da aynı nesnelere baktığı halde tüm yorumların paradigmaya dayandığının ifadesidir.

Nesnenin neliği yanında bilimin nesne ile ilişki kuruşunda Rothacker, nesneye yönelmenin perspektiften başka bir şey olmadığını ileri sürer. Bu nedenle her stili ve bu stili dışı vuran dogmatik'i, zorunlulukla perspektif olarak değerlendirir. İşte bu perspektif ile de nesneyle ilişki kurulur ki özneye nesnenin nasıl algılanacağını dogmatikçe belirlenmesinin ve aynı zamanda her stilin, 'özne'ye nesneyi nasıl algılayacağını dikte edişinin ifadesidir (Rothacker, 1995: 42). Kuhn da paradigmanın değişiminin algısal değişim olduğunu vurgulamaktadır. Zira O'na göre, başka paradigmaya geçişte biriktirme değil; bilim dalının farklı temellerden başlayarak yeniden kurulması söz konusudur (Kuhn, 1982: 99). Yeni paradigma ile olağan bilimin, -her paradigmadaki olağan bilim gibi- bir yanılla metafizik bir yanılla yöntemsel ilkesi vardır. Bu ilkeler metafizik açıdan bilim adamlarına evrenin hangi tür nesnelere içerip içermediğini dikte ederken; yöntemsel açıdan da nihai yasalar ile temel açıklamaların nasıl olması gerektiği hakkında reçete vermektedir (Kuhn, 1982: 67).

'Nesnenin neliği' ve 'nesneye yönelme'den hemen sonra ilk akla gelen ise nesnelere nasıl inceleneyeceğidir. Rothacker, karşılaştırma, analiz, sentez ve kombinasyonun dogmatik içindeki kipe göre olduğunu vurgularken (Rothacker, 1995: 42); benzer şekilde Kuhn da paradigma değiştiğinde hem problemlerin hem de önerilen çözümlerin geçerliliğini belirleyen ölçütlerin değişeceğini dile getirir. Yeni paradigma çerçevesinde kurulmuş bilim dallarının, kuramsal genellemeler yanında yöntem ve uygulamalarını da değiştireceğini belirler. Bundan böyle bilgi dalına bütün yöntem ve amaçlarıyla birlikte yepyeni bir açıdan bakılır. Paradigma değişince, ortaya çıkan yepyeni teoriler ve sorunlarda, geçerli çözümlerin belirlenişinde başvuru olan ölçütler de değişeceğinden, artık olgular düzeyindeki bilimsel inceleme için üç ana odak gösterilebileceğini şöylece ifade eder:

"Birincisi, nesnelere doğası hakkında, özellikle öğretici oldukları paradigma tarafından, ortaya çıkarılmış olgular sınıfıdır. Paradigma sorunların çözümlenmesi için kullanıma sunduğu bu olguları böylelikle hem daha çeşitli koşullar altında hem de daha büyük bir kesinlikle belirlenmeye değecek hale getirmiştir.... deney ve gözlem bilimleri yazınında önemli bir bölüm, bu tür olgular hakkındaki bilginin kapsamını ve doğruluk payını genişletme çabalarına ayrılmıştır. Bu amaçlara yönelik son derece

karmaşık özel gereçler tekrar tekrar tasarlanmış.... nice bilim adamı, bu başarıyı buluşlarının alışılmamışlığına değil, önceden bilinen olguların yeniden belirlenmesi için geliştirdikleri yöntemlerine, kapsamına, güvenilirliğine ve kesinliğine borçludur. İkincisi, .. paradigmanın, kuramının tahminleri ile doğrudan doğruya karşılaştırılabilen olguları ele almasıdır. [olgu ve kuram arasındaki uyumun sağlanması] Üçüncüsü, [kuramın daha da ayrıştırılması için] deney ve gözlemle olgu toplama " (Kuhn, 1982: 55-57).

Anlaşılabacağı üzere bilimsel devrimler, paradigmal geçişlerdir ve ölçütler değişmiştir. Ölçütlerin, kullandıkları yöntemin arkasında / zemininde yeni bir paradigma vardır artık. Aynı düşünce Rothacker'de kendini şöyle gösterir: Bilimler yöntem değişiklikleri göstermeleri ile karakterize olmazlar. Her yöntemin arkasında bir tutum, her tutumun arkasında bir bakış tarzı saklıdır. Tutum ve bakış tarzlarının arkasında ise yönelim ve bir tavır yatar. Bu tavrın arkasında da yaşam ilgileri vardır. Doğa bilimlerinin bir ontolojisi vardır ve her ontoloji, bir evren tasarımıdır. Halbuki ontik olan hep kendinde kalır; ontolojiler değişir (Rothacker, 1995: 79-81).

Nesneye yaklaşımlarıyla benzeşen Rothacker ile Kuhn doğruluk iddiası ile yorum ilişkisinde ise çeşitlilik açısından değerlendirilebilecektir. Şu farkla ki; Rothacker, tarihselciliği, "perspektiflerin, dogmatiklerin, stillerin çokluğunun birbirlerini yok saymaması" (Rothacker, 1995: 42) biçiminde nitelerken; bu çokluğa bağlı olarak çok doğruluğun olacağını ve ancak 'sonuçta hiçbir doğruluk yoktur' denilemeyeceğini belirler. Çünkü aranan doğruluğu, bir dogmatik doğruluğun iddiası olarak değerlendirir. Zira O'na göre, her dogmatik kendi aksiyonlarıyla birlikte bir kedine özgü ve 'içkin logos'u vardır ki dogmatik'in kendi içinde göreliliği sözkonusu olamaz. Dogmatiklerin gösterdiği bir şey olarak kavranabilen gerçeklik, dogmatik kurma tarzları içinde 'anamlanabilir' olandır, yorumlanan bir şeydir (Rothacker, 1995: 63-66). Yani dogmatiklerin, perspektiflerin, stillerin çok çeşitlilik önlenemez. Kuhn için ise, paradigmalardan söz edilmesiyle birlikte, paradigma, yorum farkına indirgenemez, aynı paradigmada farklı yorumlar olabilir. Başka bir deyişle bilimsel bir devrim, yalnızca değişmez veri kaynağının yeniden yorumlanmasına indirgenemez. Yeni paradigmayı benimseyen bilim adamını yorumcu olarak görmeyen Kuhn, onu ters görüntülü mercek takan adama benzetir. Şöyle ki; retina tabakalarında aynı izlenimler olan iki insan çok farklı nesnelere görebilmektedir. Diğer taraftan da ters mercekler örneğinde olduğu gibi, retina tabakalarında farklı imgeler olan iki kişi de aynı şeyleri görebiliyor" (Kuhn, 1982: 128).

Başka bir deyişle aynı paradigmanın mensupları farklı yorumlar yapabilir ama buna karşın farklı paradigmanın mensupları da aynı yorumları yapabilir. Veya yine kendi ifadesiyle; "kurallar bir yana bırakılıp yerine paradigmalar konulduğu zaman bilgi alanlarını ve uzmanlıklarının çeşitliliğini anlamak daha da

kolaylaşmaktadır. Kesinleşmiş kurallar var oldukları zaman genellikle çok geniş bir bilim çevresi tarafından paylaşıldıkları halde, paradigmalar için böyle bir şey zorunlu değildir. yakın bağlantılı alanlarda çalışan bilim adamları bile, ortak kitaplardan ders görüp aynı başarılar üzerinde araştırma yaptıkları halde meslekteki uzmanlık sırasında zamanla gayet farklı paradigmalar benimseyebilirler.... [ancak] iki adamın aynı madde parçacığı hakkında söz ettiklerini kabul etsek bile, her birinin nesneyi kendi araştırma eğitimi ve uygulaması açısından gördüğü muhakkak" (Kuhn, 1982: 73-74).

Kimyacı ile fizikçinin, helyumu molekül olarak saymalarında farklı olmaları gibi.

Gerçeklik hakkında bilginin artışı hususunda da birikimsel artışın karşısında yer alırlar. Ve yine artışın ancak olağan bilim (Kuhn) ile gerçekliğe yönelme perspektiflerinde (Rothacker) sözkonusu oluşunu dile getirmede benzeşirler. Rothacker, "dogmatiklerin çok çeşitliliği ile perspektiflerin (hareket noktalarının) farklılığı, gerçeklik hakkındaki bilginin birikimsel olarak artmadığını, ama gerçekliğe yönelme perspektiflerinin arttığını göstermektedir" (Rothacker, 1995: 66) derken; Kuhn, bir başka paradigmaya geçiş, önceki paradigmanın geliştirilmesi ile yapılacak iş [biriktirme] değildir. Tersine bilim dalının farklı temellerden başlayarak yeniden kurulması söz konusudur, (Kuhn, 1982: 99) demektedir. Ancak son derece birikimci bir çaba olan olağan bilimde ise bilimsel bilginin genişletilmesinin asıl hedef olduğunu; ama yenilik bulma peşinde olmadığını (Kuhn, 1982: 75) da ifade etmektedir.

Önbilimsel dünya tasarımı (Rothacker) veya bir paradigma (Kuhn) bir kez oluştuktan sonra bilimin konumu hususunda da örtüşmektedirler. Rothacker, bir önbilimsel dünya tasarımı kurulduktan sonra bilimin, önbilimsel dünyada mevcut olan 'bakış tarzları'nı yüksek derecede stilize ettiğini ve doğa bilimleri dahil tüm bilimlerin bu dünya tasarımı zemininde meydana geldiklerini, dahası bu zeminin bilimsel soru sormayı ve gerçekliğe yönelme tarzını belirlediğini vurgular. (Rothacker, 1995: 68-71) Benzer şekilde Kuhn da keşiflerle, icatlarla ve diğer gelişmelerle bunalıma girildiğinde ortaya çıkabilen paradigmanın kendi içindeki olağan bilimini de zemini çerçevesinde oluşturduğunu ifade eder. Kuhn, bilimle uğraşan bireyin, bir paradigmayı var saydıktan sonra artık en önemli çalışmalarını yaparken alanı baştan aşağı yeniden kurmak, artık kullandığı her kavramın kullanımını haklı göstermeye kalkışmak zorunda olmadığını belirtir. Bulmaca çözmek olarak isimlendirdiği bu olağan bilimi, sanki doğanın, paradigmanın hazırladığı ve pek az değiştirilme imkanı bulunan bir kutuya yerleştirilmesi gibi görür. Olağan bilim insanın amacını, yeni kuramlar icat etmek değil; paradigmanın temin ettiği kuramların ayrıştırılması, belirli sorunlar üzerinde derinlemesine inceleme olarak belirler. (Kuhn,

1982: 52-55)

Bilimsel sonuçların nesnellığı ve geçerliliğine yaklaşımlarıyla da benzeşmektedirler. Yaklaşımını, bir kültür verisi olarak gördüğü doğaya dogmatik öncüller ile yöneldiğinden doğrulama imkanı bulunmayan doğa bilimleri ile tarihsel verili anlamları yorumlayan, anlamları keşfeden tin bilimleri farkı üzerine oturtan Rothacker için bilimsel sonuçların nesnellığı, bu sonuçların ilişkinliği oranındadır. Tüm insanlık için geçerliliği ise sorulan soru ve elde edilen sonucun insanlar arasındaki uzlaşımına bağlıdır. Bilimde genel olan, bu uzlaşımdır. Doğa bilimsel bir araştırmayı tin bilimsel araştırmaya göre nesnel gösteren şey, araştırma yapmayı araştırma yapmak için istemek ile doğaya egemen olmayı istemek değil (her iki halde de araştırma, nesneye bağlanmıştır), doğa bilimlerinin tin bilimlerine göre daha istikrarlı bir gelişim göstermiş olmaları ile sorulan soruların tin bilimlerine göre oldukça uzun süren istikrarıdır. Tin bilimlerini istikrarsız gösteren şey ise yaratıcı yaşamın istikrarsızlığıdır. Modern doğa bilimlerinin yaşama ilgisi, teknikte ve teknolojiye kendini gösteren doğaya egemen olma idesi ile yöntemlerine sinmiş olan rasyonalite ilgisidir. Artık dünyaya yönelişteki rasyonalite niceliğe dönüşmüştür. Eskiden sorulan soru şuydu: Cisimler neden düşer?...Oysa Galilei şunları soruyordu: Cisimler nasıl düşer? Böylelikle doğa bilimi, nicelleştirmeye yönelmiş bir kavrayışın dogmatığıdır. (Rothacker, 1995: 72-78)

Kuhn'a göre de -üst satırlarda bildirildiği üzere- yeni paradigma için fikir birliğinin varlığı gereklidir. Ancak nesnellikten ziyade beklenen sonuç ve açıklama üzerinde durmuştur ki olağan bilim ve bulmaca çözme ile ilişkilendirilmiştir. Bulmaca çözen olağan bilimin beklenmedik yenilikleri hedef almadığından hareketle bilim adamının başarısızlığını, beklenen sonuca uzak düşmek şeklinde belirlemiştir. Madem ki sonuç beklenendir, öyleyse neden sorunların ele alımı zahmetine girilmektedir? Olağan bilimde elde edilen sonuçların hiç değilse bilim adamları için bir anlam taşımasının nedeni, üzerinde çalışılan paradigmanın uygulanma kapsamına ve kesinliğine olan katkılarıdır. Olağan bir araştırma, sorunu sonuca bağlamak, tahmin edileni yepyeni bir şekilde başarmak demek olduğu için araçla-gereçle, kavramlarla ve matematikle ilgili bir sürü karmaşık bulmacanın çözülmesi lazımdır. Bulmaca, çözüm konusundaki beceri veya dehayı sınamaya yarayan zeka oyunlarının özel bir dalıdır. Zaten paradigma da bir yanıt olduğunu bildiğimiz tür soruları seçmeye yarayan bir ölçüttür. Açıklama ise verilmiş herhangi bir doğal görüngüyü maddenin belirlenmiş yasalara uyan hareketlerine indirgemelidir (Kuhn, 1982: 63-67).

4. SONUÇ

Hekman, pozitivist sosyal bilimlere yönelik eleştiriler ve alternatiflerine

rağmen bir sonuca ulaşamadığını Weber'den aldığı şu ifade ile özetlemektedir: "metodolojik hastalık" (Hekman, 1999: 11) Bu eleştiri ve alternatif arama süreci, üst sınıflardan da anlaşılacağı üzere, doğa bilimlerinin nomolojik ve tümevarımcı yönteminin sosyal gerçekliği araştırmada da uygulanabilirliği problemi yanında, olgudan hareket dışında geri kalanı reddeden ve gücü doğa bilimlerinin başarısından kaynaklanan pozitivistin giderek egemenlik kurması ve diğer çabaları spekülasyon olarak niteleyip bilim dışına itmesi ile ilişkilidir. Eleştirilerin merkezini de, doğa bilimlerinden bağımsız olarak sosyal bilimlere özgü bir metodolojinin gerektiği oluşturur. Dolayısıyla bu görüşler anti-pozitivist tezler önermektedirler. Anti-pozitivist yaklaşımlar içinde ilklerden olmaları itibarıyla dikkati çeken tezlerden biri dogmatik kavramı bağlamında tarihselcilik, diğeri ise paradigma kavramı çerçevesinde bilimsel devrimlerin nasıl oluştuğuna dair Kuhn'un görüşleridir. Bu iki görüş, -Dilthey, Weber, Rickert, Mannheim, fenomenologlar, Gadamer, Habermas, Feyerabend ... gibi eleştirenlerden, metodoloji önerenlerden veya metodolojiye itiraz edenlerden benzerlik ve farklılıklarıyla- bilimlerin görevi açısından nesnel gerçekliği değil, nesnelere sokulmuş anlamları bulmakla ve bilinen verilerin algılanışına değişiklik getirmekle önem kazanmaktadırlar. Anti-pozitivist tezler de bu iki düşünürden esinlenmişlerdir.

İdeoloji ve bilim arasında felsefi bir bakış açısı geliştiren Althusser'in bilim adamının kendiliğinden felsefesi gibi, sosyolojik bilginin pratik üretim sürecinde bilim adamı ya da bilim adamı toplulukları, kendiliğinden sosyolojilerini yansıtır. Bu ifade, bilgi üretim şartlarını ve bilgi üreten aktörleri kuşatan sosyal dünyanın etkinliğine dikkat çekmektedir ki belirli bir tarihsellik ve toplumsallık içinde çalışmaya işaret eder. Bilgi sosyolojisinde yer alan sosyal gerçeklikten bağımsız bilgi üretilemeyeceği tezi, üretilmiş bilgilerin farklı alanlarda farklı yaklaşımlara göre çeşitlenişine ve farklı birçok teorilere yol açarken; aynı zamanda sosyal gerçekliğin bilgide, tarihsellik ve toplumsallık içinde yeniden üretilişini de dile getirmektedir. Bu bağlamda Rothacker tarihselciliğiyle, bilimsel topluluğun tarihsel görüş açısını değiştirdiğini, dogmatiklerin rekabet ettiği bir tarihsel görelilik konumu yaşadığını ileri sürmektedir. Kuhn da olağan ve devrimci bilim ayrımıyla, normalizasyon ve ihlal etme, yerleşik disiplinler çerçeve ve bu çerçevenin ihlali, normalleşmiş otorite ve bu otoritenin çığnemesi arasında bir dökonstrüktif manevra imkanı sağlamaktadır. Hem dogmatik (Rothacker) hem de paradigma (Kuhn) bir anlam teorisi olarak nitelendirilebilirler; olgusal bir belirlenmeye değil, olguların belirlenmeye bağlılığından söz edilebilir. Özellikle Kuhn'dan sonra görülen anti-pozitivist doğa bilimleri anlayışları, sadece sosyal dünyanın değil doğal dünyanın bile paradigmatik bir temellendirmeye dayandığı düşüncesinden hareket etmişlerdir. Her ikisi de bir hedefe doğru, gerçekliğe tekabüliyeteye doğru giden bir bilim anlayışını terkederek; belirlenmiş bir sözlüğün, kelimeler bütününe varlığından söz etmemiz gerektiğini

belirtmişlerdir. Böylelikle bilim insanlarının hangi yöntemi kullanacakları gibi bir eğilimin başladığını söyleyebiliriz.

Kuhn, bir paradigmadan evvelki çalışmaların bilim olmadığını söyleyemeyeceğini belirlerken paradigma kavramı ile bağıntılı olarak bazı bilim insanlarının tarihselci olduğunu, Rothacker bu anlamda öncekilerin klasik olarak isimlendirildiğini dolayısıyla dogmatik kavramı bağıntısında tarihselciliğin geçerli olduğunu belirtmiştir. Aksiyomlar ile matrixin öğeleri, devrime karşı aşma, dogmatığe karşı paradigma, inançlardaki sarsılma ile inançlardaki bunalım ve keşf, tarihsel görelilik içinde rekabet ile rakip paradigma, perspektifle öngörölmüş nesne ile paradigmaya dayalı nesne, doğruların çokluğuna karşı paradigmanın yorum farkına indirgenemeyeceği, bilimin konumunun stilize etmek ile bulmaca çözme oluşu gibi kullanılan kelime farklılıklarına rağmen; uzlaşşı veya fikir birliğı, bunalım, onay, red, rekabet, reçete sunma veya dikte etme, doğa ve tin bilimleri ayrımı gibi noktalarda neredeyse aynılık, her iki düşünürün koşutlukları hususunda dikkatleri çekmektedir.

KAYNAKÇA

AKARSU, Bedia (1979), Çağdaş Felsefe, MEB Yayınları, İstanbul.

ARON, Raymond (1994), Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, Çev. Korkmaz Alemdar, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

ARSLAN, Hüsametdin (1992), Epistemik Cemaat, Paradigma Yayınları, İstanbul.

BİERSTEDT, Robert (1997), "18. Yüzyılda Sosyolojik Düşünce" Çev. Uygur Kocabaşoğlu, Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi, Tom Bottomore, Robert Nispert, Yayına Hazırlayan: Mete Tunçay, Aydın Uđur, Ayraç Yayınevi, Ankara.

BOUDON, Raymond (1991), Sosyoloji Yöntemleri, Çev. Alev Türker, İletişim Yayınları, İstanbul.

CEVİZCİ, Ahmet (2000), Paradigma Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yayınları, İstanbul.

COMTE, Auguste (1986), Pozitivizmin İlmihali, Çev. Peyami Erman, MEGSB. Yayınları, İstanbul.

DUVERGER, Maurice (1980), Sosyal Bilimlere Giriş, Çev. Ünsal Oskay, Bilgi Yayınevi, Ankara.

GÖKBERK, Macit (1980), Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Gülbenkian Komisyonu, (1996), Sosyal Bilimleri Açın, Çev. Şirin Tekeli, Metis Yayınları, İstanbul.

HEKMAN, Susan (1999), Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik, Çev. Hüsametdin Arslan, Bekir Balkız, Paradigma Yayınları, İstanbul.

KUHN, S. Thomas (1982), Bilimsel Devrimlerin Yapısı, Çev. Nilüfer Kuyaş, Alan Yayıncılık, İstanbul.

MARX, Karl; Friedrich Engels (1999), Komünist Parti Manifestosu, Çev. Yılmaz Onay, Doğa Basın Yayın Tic.Lmt.Şti., İstanbul.

ROTHACKER, Erich (1995), Tarihselcilik Sorunu, Çev. Dođan Özlem, Gündođan Yayınları, Ankara.

SUNAR, İlkyay (1999), Düşün ve Toplum, Doruk Yayımcılık, Ankara.

URAL, Şafak (1986), Pozitivist Felsefe, Remzi Kitabevi, İstanbul.

YILDIZ, Recep (2005), "Enformasyon Niçin Dezenformasyona Dönüşür, Ahlaki midir?", 4. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiri Kitabı, Yayına Haz.: Engin Yıldırım ve diğerleri, Değişim Yayınları, Sakarya.